

Varaždinske Toplice u hrvatskoj balneologiji, fizikalnoj i rehabilitacijskoj medicini

Goran IVANIŠEVIĆ

Akademija medicinskih znanosti Hrvatske, Zagreb

Sažetak

U radu je kratko prikazan doprinos Varaždinskih Toplica hrvatskoj balneologiji, fizikalnoj i rehabilitacijskoj medicini.

Ključne riječi: Varaždinske Toplice, balneologija, fizikalna i rehabilitacijska medicina

Varaždinske Toplice in Croatian balneology, physical and rehabilitation medicine

Summary

The contribution of Varaždinske Toplice to Croatian balneology, physical and rehabilitation medicine is presented.

Key words: Varaždinske Toplice, balneology, physical and rehabilitation medicine is presented

Uvod

Grad Varaždinske Toplice, smješten u središnjem dijelu Hrvatskoga zagorja na sedrenim terasama uz južnu padinu Topličke gore i obodu kotline kojom prolazi rijeka Bednja, prostire se na površini od 79,75 km². Prema popisu stanovništva iz 2011. godine ima 6,364 stanovnika u 23. naselja i pripada t.zv. ispodprosječnim naseljenim mjestima u sjevernom dijelu Varaždinske županije.

Prošlost Varaždinskih Toplica sežu u III. stoljeću prije Krista, kada je na njezinu području živjelo ilirsko pleme Jasi, po čijem su ga imenu Rimljani nazvali

Aquae Iasae. U to vrijeme naselje je, zbog izvora tople vode, oblikovano u zdravstveno, obredno, kulturno i gospodarsko središte Gornje Panonije. Nakon procvata u Rimsko doba (I.-IV. st.) kao lječilište Aquae Iasae, naselje je propalo i opustošeno u IV. st.

U Srednjem vijeku spominje se naselje Toplissa s jednostavnim kupalištem u koje se dolazi zbog ljekovitosti vode. Dolazi u posjed zagrebačkoga Kaptola i to ostaju više od osam stoljeća. Kako bi zaštitio posjed Kaptol, uz župnu crkvu sv. Martina, gradi utvrdu 1376. godine. U XVI. stoljeću, u vrijeme turske opasnosti, utvrda se dograđuje i pojačava kulama i opkopom, koji se punio vodom iz izvora tople vode i gradi lančani most. Uz tri postojeće ugaone kule, sagrađene su još dvije, istočna i zapadna.

Nakon oslobađanje Slavonije i prestanka turskih provala, 1695. godine, utvrda je preuređena u barokni dvorac koji je kasnije preuređen u prvi kupališni hotel. Počeci modernog kupališnog lječilišta povezani su s liječnikom Ivanom Krstiteľjem Lalangueom (1743.-1799.), podrijetlom iz Luksemburga. Lalangue je bio županijski fizik u Varaždinu u drugoj polovici XVII. stoljeća i bio jedan od začetnika hrvatske medicinske literature.

Lječilište u današnjem obliku započinje raditi 1. svibnja 1820. godine kada je sklopljen ugovor s varaždinskim magistrom kirurgije doktorom Adamom Beilom za stalni liječnički nadzor. Među sezonskim liječnicima spominju se dr. Lueff i dr. Schaubauer. Prvi stalni kupališni liječnik u Varaždinskim Toplicama bio je dr. Josip Kalasancije-Klekovski Schlosser (1808.-1882.), koji započinje raditi 4. veljače 1838.. Nakon spomenutih, u lječilištu su radili dr. Aleksij Rakovac, dr. Adolfo Fodor, dr. Andrija Longhino, dr. Ivan Matković, dr. Josip Lochert i dr. Danilo Lipnjak.

Tijekom I. svjetskog rata dio kupališnog lječilišta u Toplicama pretvara se u vojnu bolnicu o započinje rehabilitacija invalida.

Kupališno-lječilišna djelatnost razvija se i između dva svjetska rata. Godine 1946. prestaje višestoljetna uprava zagrebačkog Kaptola nad Toplicama i sve objekte preuzima Ministarstvo zdravlja NR Hrvatske. Lječilište je osposobljeno za prihvata 250 bolesnika.

Godine 1957. organiziran je u Kupališnom lječilištu prvi bolnički odjel. Iste godine uređen je odjel s 50 kreveta na prvom katu Konstantinova doma. Prvi bolesnik je premješten 3. siječnja 1957. iz bolnice Čakovec zbog prijeloma desne potkoljenice. Pregledao ga je dr. Đuro Pintač, specijalizant fizikalne medicine i rehabilitacije. Uredno je vođena medicinska dokumentacija: povijest

bolesti, temperaturna lista, lista nalaza i terapije.

U Kupališnom lječilištu su od 1. siječnja 1957. do 31. prosinca 1957. liječene 2,093 osobe, među njima 394 na bolničkom odjelu. Oko 90% svih bolničkih bolesnika bili su oni s ozljedama sustava za kretanje, premješteni s kirurškog odjela varaždinske bolnice. Odjel je dobro surađivao s varaždinskim kirurzima dr. Vahtarićem i dr. Đurom Antauerom. Ostalih 10% bili su bolesnici s upalnim reumatizom (Polyarthritis chronica) i lumbosijalgijom, premješteni s internog odjela varaždinske bolnice a nekoliko iz mjesne zdravstvene stanice iz čega je vidljivo da se provodila dijagnostička obrada, ponajprije laboratorijska.

Od 1957. godine Kupališno lječilište ima rendgen aparat a 1961. se zapošljava stalni rdg tehničar. Obavljaju se rendgenska snimanja i angažirani su konzilijarni specijalisti radiolozi iz Zagreba i Varaždina. U Kupališnom lječilištu djeluje medicinski laboratorij od 1947. a njegov brži razvitak započinje 1958. godine dolaskom mr. ph. Ljubice Kotarski Pintač.

U prvom bolničkom odjelu rade liječnici dr. Danilo Lipnjak i dr. Đuro Pintač - specijalizant fizikalne medicin i rehabilitacije, kao i nekoliko bolničara i priučenih zdravstvenih radnika. Godine 1959. dr. Pintač završava specijalizaciju i započinje razvitak fizikalne i rehabilitacijske medicine. Započinju raditi dva nova liječnika, dr. Ružica Nikolić i dr. Josip Filipan. Uz ranije, zaposlenog 1958. godine, fizioterapeuta školovanog u Ljubljani, zapošljava se još jedan fizioterapeut i započinje edukacija priučenog zdravstvenog osoblja za potrebe fizikalne i rehabilitacijske medicine (1,2).

Bolnica

Potkraj 1963. godine uređeni su svi objekti i stječu uvjeti za djelovanje u fizikalnoj i rehabilitacijskoj medicini. Dana 1. siječnja 1964. lječilište stječe status bolnice i dalje djeluje kao Bolnica za reumatske bolesti i rehabilitaciju. U Bolnici se provodi fizikalna i rehabilitacijska medicina reumatskih, traumatoloških, neuroloških, spinalnih i ortopedskih bolesnika.

Nova zgrada hidroterapije izgrađena je 1966. godine na 2,400 m². U staroj zgradi uređena je gimnastička dvorana, prostorije za elektroterapiju i liječničke ordinacije. Godine 1966., kada je Bolnica kadrovski i opremom dosegla visoku razinu, na snagu stupa Zakon kojim se više ne priznaje "prirodni faktor" (liječenje prirodnim ljekovitim činiteljima) za financiranje iz redovitog zdravstveno-socijalnog osiguranja. Uz zauzimanje svih zdravstvenih radnika, kriza je prebrođena i Bolnica je ponovno zauzela vodeće mjesto među

rehabilitacijskim ustanovama u Hrvatskoj.

Deset godina nakon prvog odjela, godine 1967. osnovan je Odjel za rehabilitaciju djece. Vrlo rano se započinje uvoditi timski rad u rehabilitaciji i zapošljavaju stručni nemedicinski radnici: 1972. psiholog, 1975. socijalni radnik, 1979. defektolog, 1981. logoped i profesor fizičke kulture.

Bolnica trajno prati sve što se događa na području fizikalne i rehabilitacijske medicine, kao i sve potrebe suvremenog čovjeka te se uz liječenje i rehabilitaciju usmjerava prema preventivi.

Godine 1981. otvoren je kompleks Minerva s medicinom aktivnog odmora i za podizanje psihofizičkih sposobnosti radne populacije. Godine 1984. u suradnji s Traumatološkom klinikom iz Zagreba osnovan je Odjel za rehabilitaciju spinalnih bolesnika uz osobito zauzimanje prim. dr. Ivana Džidića i pokojnog dr. Dalibora Kraljića. Bolnica ide ukorak s vremenom i danas je visoko rangirana u hrvatskoj fizikalnoj i rehabilitacijskoj medicini (1,2).

Prirodni ljekoviti činitelji

Razvitak medicine, posebice fizikalne i rehabilitacijske, postepeno dovodi do zanemarivanja prirodnih ljekovitih činitelja u Hrvatskoj općenito ali i u Varaždinskim Toplicama.

Prirodni ljekoviti činitelji su dijelovi prirode, koji povoljno djeluju na očuvanje i unapređenje zdravlja, poboljšanje vrsnoće života te sprečavanje, liječenje, produženo liječenje, oporavak i rehabilitaciju različitih bolesti u bolesnika i drugih korisnika. Nalaze se u lječilišnim i drugim mjestima, a dijele u klimatske, morske i toplične (tablica 1).

Tablica 1 Prirodni ljekoviti činitelji

Klimatski	Morski	Toplični (balneološki)
promjena klimatskog mjesta	klima	termomineralne vode
klimatska počela i činitelji	čistoća zraka	peloidi
klimatski postupci	morska voda	naftalan
čistoća zraka	alge	klima
sunčevo zračenje	biljni pokrov	čistoća zraka
morski činitelji	šetnice i staze	biljni pokrov
kraške špilje	sunčevo zračenje	šetnice i staze
rudnici soli	pijesak	sunčevo zračenje
	solanski peloid	
	morski peloid (liman)	

Koriste se na prirodan način kao: klimatoterapija, talasoterapija i balneoterapija. Uz prirodne oblike liječenja, razvijale su se i tri znanosti balneologija (lat.

balneum = kupelj, grč. λόγος = znanost), talasologija (grč. θάλασσα = more, grč. λόγος = znanost) i klimatologija (grč. κλίμα = nagib, λόγος = znanost), koje proučavaju prirodne ljekovite činitelje kopna, mora i atmosfere te načine i rezultate njihove primjene na zdravi i bolesni ljudski organizam.

Primjena prirodnih ljekovitih činitelja može biti stručna i slobodna. Stručna se provodi u određenim, posebnim, institucijama (prirodnim lječilištima, zavodima, bolnicama) pod stalnim nadzorom liječnikâ, koji su upućeni u tehniku primjene i doziranje činitelja. Slobodna primjena podrazumijeva boravak u mjestima primjene činitelja i njihovo korištenje u svrhu unapređenja zdravlja. Činitelje korisnici sami primjenjuju, izvan zdravstvenih ustanova, po slobodnom režimu ali u skladu s preporukama liječnika.

Principi tehnike primjene prirodnih ljekovitih činitelja jesu terapijska aktivnost, složena primjena i doziranje. Terapijska aktivnost - liječnik aktivno primjenjuje pojedina prirodna terapijska sredstva i postupke. Složena primjena - ne koriste se samo pojedini činitelji, nego svi raspoloživi. Doziranje - svaki pojedini prirodni ljekoviti činitelj i postupak treba individualno dozirati, kao što je to u primjeni lijekova i fizikalnoterapijskih postupaka. Shematsko doziranje treba izbjegavati, budući su nedovoljne doze prirodnih činitelja nedjelotvorne, a prevelike doze štetne. Za određivanje doze prethodno se izmjeri, gdje je moguće, jačina pojedinih činitelja (2-70).

Balneoreakcija

Nakon 3-12 dana uporabe prirodnih ljekovitih činitelja može se u korisnika javiti balneoreakcija (klimatoreakcija, talasoreakcija, prirodna lječilišna reakcija). To je pojava različitih općih i mjesnih simptoma, kao n.pr. umora, depresije, nesanice, gubitka teka, probavnih smetnji, hunjavice, povišene tjelesne temperature, osipa i boli u bolesnim i/ili oštećenim dijelovima tijela. Spomenuti simptomi se nakon nekoliko dana spontano izgube i ne treba ih liječiti.. Balneoreakcija je pokazatelj reaktivnosti organizma na primjenu prirodnih ljekovitih činitelja, znak njihove jačine i treba ju treba uzeti u obzir prilikom doziranja.

Lječilišni uvjeti

Za optimalne rezultate primjene prirodnih ljekovitih činitelja na njihovu nalazištu i/ili mjestu primjene u lječilištu i lječilišnom mjestu potrebno je zadovoljiti lječilišne uvjete primjene, izdvojene tijekom razvitka lječilišne medicine u 19. stoljeću.

Lječilišni uvjeti primjene prirodnih ljekovitih činitelja uključuju dnevni raspored obroka, liječenja, odmora i slobodnoga vremena. Preporuča se doručkovati od 8 do 9, ručati od 13 do 14 i večerati od 18 do 19 sati. Liječenje se provodi u prijepodnevnim i/ili poslijepodnevnim satima, dnevni odmor poslije ručka a noćni od 22 sata navečer do 7 sati ujutro. U slobodno vrijeme provode se različite rekreacijske, društvene, uljudbene i duhovne djelatnosti. Zdrava prehrana predpostavlja zdravi način njezina dobivanja, pripreme i uzimanja. Obroci, određene kalorijske (džulske) energetske vrijednosti, moraju imati uravnotežen sastav bjelančevina, masti, ugljikohidrata, minerala i vitamina a dijetalna prehrana mora biti osobno prilagođena svakomu korisniku. Isključenje pušenja, alkohola, droga i štetnih navika (neredovitost uzimanja obroka, sjedenje, raspored odmora) preduvjet su korisnoga djelovanja prirodnih ljekovitih činitelja. Jutarnja tjelovježba, naročito na čistomu zraku, vrlo povoljno utječe na sustav za kretanje, srčani, krvožilni i dišni sustav te duševno stanje. Cjelodnevni boravak na čistom zraku vrlo povoljno utječe na cjelokupno tjelesno i duševno zdravlje. Društveni, kulturni, rekreacijski, športski i duhovni programi, koji uključuju raznovrsne sadržaje, vrlo su važni u lječilišnim uvjetima. Isključenje buke i zagađenja zraka u lječilišnim mjestima neophodno je u provođenju zdravstvenih programa (2.-70).

Lječilišna medicina

Lječilišna medicina, pored ostaloga, obuhvaća skup postupaka i/ili metoda primjene prirodnih ljekovitih činitelja, fizikalne i rehabilitacijske, kao i drugih grana medicine koji se koriste za očuvanje i unapređenje zdravlja, kao i za sprečavanje, liječenje, produženo liječenje, oporavak i rehabilitaciju različitih bolesti u prirodnim lječilištima.

Primjena prirodnih ljekovitih činitelja započinje u davnoj prošlosti, prije nekoliko tisuća godina, u prirodnim lječilišnim mjestima, u kojima su ljudi tražili zdravlje i izlječenje od bolesti. Bila su to mjesta s izvorima termomineralnih voda i/ili peloida. U Rimsko doba se grade terme u prirodnim lječilištima, gdje se koriste prirodni ljekoviti činitelji. Terme se grade i drugdje, a u svima su se koristile različite metode hidroterapije, termoterapije, mehanoterapije i kineziterapije. U Srednjemu vijeku se prirodni činitelji manje koriste.

Znatan zamah ponovnoga korištenja prirodnih ljekovitih činitelja i razvitka lječilišne medicine započinje sredinom 18. stoljeća i traje narednih 200 godina. U prirodnim se lječilišnim mjestima razvija medicina uopće, a naročito oni njezini dijelovi koji su se bavili dijagnostikom i liječenjem bolesti sustava za

kretanje, kao i određenim bolestima dišnoga, probavnoga i drugih sustava i kože.

Zbog općenitoga razvitka medicine, naročito u sveučilišnim i većim gradovima, napretka farmaceutske industrije, pronalaska i proizvodnje novih lijekova, kao i znatnog razvitka medicinske tehnologije, dolazi do potiskivanja prirodnih načina liječenja. Taj proces, započet u prvoj polovici 20. stoljeća, traje sve do danas u tzv. klasičnoj medicini. Za razliku od toga, u tzv. komplementarnoj, alternativnoj i medicinama druge provenijencije, prirodni se ljekoviti činitelji donekle koriste, ali uz mnogobrojne različite istočnjačke, okultne i druge metode. Bez obzira na to, u svijetu i u nas sačuvala se primjena metoda korištenja prirodnih ljekovitih činitelja i lječilišne medicine u toplicama (2-70).

Djelatna prirodna lječilišta u Hrvatskoj

Hrvatska je bogata nalazištima različitih prirodnih ljekovitih činitelja, kojih ima više od 220. U njoj danas djeluje 17 prirodnih lječilišta s različitim zdravstvenim ustanovama prikazanim u tablici 2.

Tablica 2. Djelatna prirodna lječilišta u Republici Hrvatskoj

Mjesto	Vrsta zdravstvene ustanove	Ljekoviti činitelji*
Biograd	Specijalna bolnica za ortopediju	KT
Bizovac	Poliklinika "Bizovačke Toplice - medicinska rehabilitacija", Lječilište	Btmv
Crikvenica	Specijalna bolnica za medicinsku rehabilitaciju Thalassotherapia	KT
Daruvar	Specijalna bolnica za medicinsku rehabilitaciju Daruvarske Toplice	Btv
Ivanić Grad	Specijalna bolnica za medicinsku rehabilitaciju Naftalan	Btmvn
Krapinske Toplice	Specijalna bolnica za medicinsku rehabilitaciju	Btv
Lipik	Specijalna bolnica za medicinsku rehabilitaciju	Btmv
Makarska	Specijalna bolnica za medicinsku rehabilitaciju Biokovka	KT
Nin	Specijalistička ambulanta	KTI
Opatija	Specijalna bolnica za medicinsku rehabilitaciju, bolesti srca, pluća i reumatizam Thalassotherapia	KT
Rovinj	Bolnica za ortopediju i rehabilitaciju "Prim.dr. Martin Horvat"	KTps
Sv. Stjepan, Livade	Lječilište Istarske Toplice	Btmvp
Stubičke Toplice	Specijalna bolnica za medicinsku rehabilitaciju	Btv
Topusko	Lječilište	Btv
Varaždinske Toplice	Specijalna bolnica za medicinsku rehabilitaciju	Btmp
Vela Luka	Specijalna bolnica za medicinsku rehabilitaciju Kalos	KTI
Veli Lošinj	Lječilište za alergijske bolesti dišnih organa i kože	KT

*K klimatoterapijski, T talasoterapijski, B balneoterapijski tv termalna voda, tmv termomineralna voda, p peloid, l liman, ps pijesak, n naftalan

Osim navedenih prirodnih lječilišta, tijekom vremena u Hrvatskoj su djelovala i druga, u kojima je bio razvijen lječilišni turizam (3-70).

Varaždinske Toplice 2001.

Dana 3. i 4. prosinca 2001. u Varaždinskim je Toplicama održan međunarodni simpozij "Prirodni ljekoviti činitelji u promicanju zdravlja čovjeka u 21. stoljeću" u organizaciji Odbora za zdravstveni turizam i prirodne ljekovite činitelje Akademije medicinskih znanosti Hrvatske i Specijalne bolnice za medicinsku rehabilitaciju Varaždinske Toplice. Vodili su ga dr. Silva Potrebica, ravnateljica Bolnice i prim. Goran Ivanišević, v.d. predsjednika Odbora. Tom je prigodom profesor Zdravko Šurlan, generalni sekretar Internacionalne lige humanista uručio povelju "Bolnica za 21. stoljeće" Specijalnoj bolnici u Varaždinskim Toplicama, koji je primila ravnateljica dr. Potrebica i priznanje "Liječnik godine" prim. Ivaniševiću. Godine 2002. tiskan je zbornik radova s tekstovima svih priopćenja prikazanih na simpoziju (37).

Zaključak

U Hrvatskoj, relativno bogatoj nalazištima prirodnih topličnih ljekovitih činitelja, Bolnica u Varaždinskim Toplicama zauzima istaknuto mjesto u razvitku i čuvanju balneološke i balneoterapijske tradicije u hrvatskoj medicini, kao i za daljnji razvitak fizikalne i rehabilitacijske medicine.

Za daljnji razvitak hrvatske balneologije i balneoterapije, zdravstvenog, lječilišnog i medicinskog turizma u Varaždinskim Toplicama potrebni su:

1. Bolnica, djelatna fizikalna i rehabilitacijska, kao i balneoterapijska ustanova u Varaždinskim Toplicama.
2. Znanstveno-stručna suradnja Bolnice u Varaždinskim Toplicama s Odborom za zdravstveni turizam i lječilišnu medicinu Akademije medicinskih znanosti Hrvatske, Hrvatskim društvom za balneoklimatologiju i lječilišnu medicinu Hrvatskoga liječničkoga zbora i Zajednicom zdravstvenoga turizma Hrvatske gospodarske komore.
3. Organizirati djelovanje Hrvatskoga zavoda za balneoklimatologiju i lječilišnu medicinu.
4. Izraditi hrvatsku strategiju razvitka balneologije i balneoterapije, zdravstvenog, lječilišnog i medicinskog turizma i lječilišne medicine.
5. Hrvatska zakonska regulativa balneologije i balneoterapije, zdravstvenog, lječilišnog i medicinskog turizma i lječilišne medicine.

Literatura:

1. Luetić A, ur. Varaždinske Toplice u povodu 150. obljetnice utemeljenja trajne liječničke službe u Varaždinskim Toplicama. Varaždinske Toplice: Bolnica za reumatske bolesti i rehabilitaciju. 1990:1-42.
2. Potrebića S. 50. godišnjica rehabilitacijskog odjela Specijalne bolnice za medicinsku rehabilitaciju Varaždinske Toplice. *Fiz Rehabil med* 2007;21(1-2):3-9.
3. Novak R. Balneologija. *Medicinska enciklopedija* 1967;1:412-423.
4. Novak R. Daruvar. *Medicinska enciklopedija* 1967;2:6-7.
5. Novak R. Dubrovnik. *Medicinska enciklopedija* 1967;2:235.
6. Novak R. Hvar. *Medicinska enciklopedija* 1968;3:360.
7. Novak R. Krapinske Toplice. *Medicinska enciklopedija* 1969;4:125-126.
8. Novak R. Lasinjska kiselica. *Medicinska enciklopedija* 1969;4:253.
9. Novak R. Lipik. *Medicinska enciklopedija* 1969;4:327-328.
10. Novak R. Lošinj. *Medicinska enciklopedija* 1969;4:336-337.
11. Novak R. Opatija. *Medicinska enciklopedija* 1970;5:54-55.
12. Novak R. Peloid. *Medicinska enciklopedija* 1970;5:201-203.
13. Novak R. Rab. *Medicinska enciklopedija* 1970;5:521.
14. Novak R. Stubičke Toplice. *Medicinska enciklopedija* 1970;6:155-156.
15. Novak R. Sutinske Toplice. *Medicinska enciklopedija* 1970;6:162.
16. Novak R. Topusko. *Medicinska enciklopedija* 1970;6:255-256.
17. Novak R. Tuheljske Toplice. *Medicinska enciklopedija* 1970;6:360-361.
18. Novak R. Varaždinske Toplice. *Medicinska enciklopedija* 1970;6:520-521.
19. (Novak R.) Lječilišta, prirodna. *Medicinska enciklopedija* 1974;S1:373-375.
20. Schmidt KL. *Balneotherapy of Rheumatic Diseases*. Bonn: Deutscher Bäderverband. 1992:1-88.
21. Štraser T. Talasoterapija. *Medicinska enciklopedija* 1970;6:208-210.
22. Štraser T. Meteorobiologija. *Medicinska enciklopedija* 1969;4:483-485.
23. Trauner L. Helioterapija. *Medicinska enciklopedija* 1968;3:85-86.
24. Trauner L. Klimatologija. *Medicinska enciklopedija* 1968;3:700-704.
25. Naša kupališta, lječilišta i oporavilišta. Zagreb: Liječnička štedna i pripomoćna zajednica. (1933.).
26. Banjska i klimatska lečilišta Jugoslavije. Beograd: Invalidski list. 1954: 1-125.
27. Marković JĐ. Banje Jugoslavije. Beograd: Turistička štampa. 1980:1-237.

28. Buković S. Prirodna lečilišta i zdravstvena ponuda Jugoslavije. Beograd: NIRO "Ek-sportpres". 1988:1-144.
29. Ivanišević G. Prirodni ljekoviti činitelji u hrvatskoj medicini. *Medix* 1999;5(24):86-89.
30. Ivanišević G. Pojmovnik balneoklimatologije i prirodnih ljekovitih činitelja. Zagreb: Akademija medicinskih znanosti Hrvatske. 2001:1-54.
31. Ivanišević G. Pojmovnik hrvatskog balneološkog nazivlja. Zagreb: Akademija medicinskih znanosti Hrvatske. 2006:1-66.
32. Ivanišević G. Natural health resorts in Croatia. Zagreb: Akademija medicinskih znanosti Hrvatske. 2008:1-70.
33. Ivanišević G, ur. Prirodni ljekoviti činitelji u Hrvatskoj. Knjiga izlaganja na znanstvenom skupu. Zagreb, 29. siječnja 2000. Zagreb: Akademija medicinskih znanosti Hrvatske. 2000:1-133.
34. Ivanišević G, ur. Morski ljekoviti činitelji u Hrvatskoj. Knjiga izlaganja na znanstvenom skupu. I. Lošinjska škola prirodnih ljekovitih činitelja. Veli Lošinj, 8.-10. rujna 2000. Zagreb: Akademija medicinskih znanosti Hrvatske. 2000:1-156.
35. Ivanišević G, ur. Toplički ljekoviti činitelji u Hrvatskoj. 225 Stubičke Toplice 1776.-2001. Knjiga izlaganja na znanstvenom skupu. Stubičke Toplice, 16.-17. veljače 2001. Zagreb: Akademija medicinskih znanosti Hrvatske. 2001:1-164.
36. Ivanišević G, ur. Zdravstveni turizam u Hrvatskoj. Zbornik radova posvećen dr. Nadi Pleško (1932.-2001.) istaknutoj hrvatskoj biometeorologinji i članici Odbora za zdravstveni turizam i prirodne ljekovite činitelje Akademije medicinskih znanosti Hrvatske. Knjiga izlaganja na znanstvenom skupu. (II. Lošinjska škola prirodnih ljekovitih činitelja). Veli Lošinj, 7.-9. rujna 2001. Zagreb: Akademija medicinskih znanosti Hrvatske. 2001:1-372.
37. Ivanišević G, Potrešić S, ur. Prirodni ljekoviti činitelji u promicanju zdravlja čovjeka u 21. stoljeću. Knjigu posvećujemo prim. dr. Đuri Pintaču (1928.-1997.) zaslužnomu hrvatskom balneologu. Knjiga izlaganja na međunarodnom znanstvenom skupu. Varaždinske Toplice, 3.-4. prosinca 2001. Zagreb: Akademija medicinskih znanosti Hrvatske. 2002:1-147.
38. Ivanišević G, ur. Zdravstveni turizam i vrednovanje prirodnih ljekovitih činitelja. Zbornik radova posvećen 110. obljetnici proglašenja Maloga Lošinja i Veloga Lošinja klimatskim lječilišnim mjestima 1892.-2002. Knjiga izlaganja na znanstvenom skupu. (III. Lošinjska škola prirodnih ljekovitih činitelja). Veli Lošinj, 6.-8. rujna 2002. Zagreb: Akademija medicinskih znanosti Hrvatske. 2002:1-330.
39. Ivanišević G, ur. Zdravstveni turizam i prirodni ljekoviti činitelji u Hrvatskoj. Knjiga izlaganja na znanstvenom skupu. (IV. Lošinjska škola prirodnih ljekovitih činitelja). Veli Lošinj, 5.-7. rujna 2003. Zagreb: Akademija medicinskih znanosti Hrvatske. 2003:1-207.

40. Fatović-Ferenčić S, Ivanišević G, ur. Simpozij Liječenje vodom: pristupi i paradoksi. Zagreb, 25 studenoga 2003. Hrvatske vode. Časopis za vodno gospodarstvo 2003;11(44):209-297.
41. Ivanišević G, ur. Zdravstveni turizam, prehrana, kretanje i zaštita okoliša u Hrvatskoj. Zbornik radova posvećen 130. obljetnici osnutka Hrvatskoga liječničkog zbora 1874.-2004. Knjiga izlaganja na znanstvenom skupu. (V. Lošinjska škola prirodnih ljekovitih činitelja). Veli Lošinj, 10.-12. rujna 2004. Zagreb: Akademija medicinskih znanosti Hrvatske. 2004:1-229.
42. Ivanišević G, ur. Zdravstveni i lječilišni turizam, - metode i programi. Visoki pokrovitelj skupa Stjepan Mesić, predsjednik Repunlike Hrvatske. Zbornik radova posvećen 725. obljetnici dolaska Hrvata na otok Lošinj 1280.-2005. 120. obljetnici zdravstvenoga turizma na otoku Lošinju 1885.-2005. In memoriam Vladimir Antolović 1948.-2005. Božo Marendić 1939.-2005. (VI. Lošinjska škola prirodnih ljekovitih činitelja). Veli Lošinj, 9.-11. rujna 2005. Knjiga izlaganja na znanstvenom skupu. Veli Lošinj, 8.-10. rujna 2005. Zagreb: Akademija medicinskih znanosti Hrvatske. 2005:1-208.
43. Ivanišević G, ur. Zdravlje - kvaliteta života. 45. obljetnica Akademije medicinskih znanosti Hrvatske. 60. obljetnica Dječje bolnice (sanatorija) u Velomu Lošinju. 110. obljetnica rođenja dr. Ane Jakše (1896.-1988.) Knjiga izlaganja na znanstvenom skupu. (VII. Lošinjska škola prirodnih ljekovitih činitelja). Veli Lošinj, 8.-10. rujna 2006. Zagreb: Akademija medicinskih znanosti Hrvatske. 2006:1-172.
44. Ivanišević G, ur. Lječilišta, zdravlje, stres. 60. obljetnica Klimatskog lječilišta Veli Lošinj. 80. obljetnica rođenja doc.dr.sc. Branka Vukelića. Knjiga izlaganja na znanstvenom skupu. (VIII. Lošinjska škola prirodnih ljekovitih činitelja). Veli Lošinj, 7.-9. rujna 2007. Zagreb: Akademija medicinskih znanosti Hrvatske. 2007:1-197.
45. Ivanišević G, ur. Lječilišna medicina, hidroterapija, aromaterapija. Zbornik izdan o 15. obljetnici smrti mr.ph. Renate Novak (1919.-1993.). Knjiga izlaganja na znanstvenom skupu. (IX. Lošinjska škola prirodnih ljekovitih činitelja). Veli Lošinj, 5.-7. rujna 2008. Zagreb: Akademija medicinskih znanosti Hrvatske. 2008:1-171. (Znanstveno-stručni simpozij HAZU i AMZH. Balneologija i lječilišna medicina u Hrvatskoj: sadašnje stanje i budućnost. Zagreb, 29. listopada 2007. 2008:149-171.).
46. Ivanišević G, ur. Zdravlje, kultura, priroda. Zbornik izdan o 300. obljetnici prve balneološke analize u Hrvatskoj (1709.-2009.), o 60. obljetnici Balneoklimatološkog instituta u Zagrebu (1949.-2009.), o 15. obljetnici Odbora za zdravstveni turizam AMZH (1994.-2009.). (Prvi proljetni susreti u Klanjcu). Knjiga izlaganja na znanstvenom skupu. Klanjec, 20.-22. ožujka 2009. Zagreb: Akademija medicinskih znanosti Hrvatske. 2009:1-105.
47. Ivanišević G, ur. Prirodna lječilišta - hrvatski brand. Zbornik izdan povodom 60. obljetnice osnutka Zavoda za balneoklimatologiju u Zagrebu, Demetrova 16 (1949.-2009.). Knjiga izlaganja na znanstvenom skupu. (X. Lošinjska škola prirodnih ljekovitih činitelja). Veli Lošinj, 4.-6. rujna 2009. Zagreb: Akademija medicinskih znanosti Hrvatske. 2009:1-231.

48. Ivanišević G, ur. 300 godina balneoloških analiza u Hrvatskoj. Zbornik izdan o 300. obljetnici prve balneološke analize termomineralne vode Varaždinskih Toplica (1709.-2009.). Knjiga izlaganja na znanstvenom skupu Zagreb - Varaždinske Toplice, 20. listopada 2009. Zagreb: Akademija medicinskih znanosti Hrvatske. 2009:1-96.
49. Ivanišević G, ur. Zdravstveni turizam: medicina i kultura. (Drugi proljetni susreti u Klanjcu). Knjiga izlaganja na znanstvenom skupu. Klanjec, 16.-17. ožujka 2010. Zagreb: Akademija medicinskih znanosti Hrvatske. 2010:1-130.
50. Ivanišević G, ur. Lječilišna medicina i turizam. Knjiga izlaganja na znanstvenom skupu. (XI. Lošinjska škola prirodnih ljekovitih činitelja). Veli Lošinj, 3.-5. rujna 2010. Zagreb: Akademija medicinskih znanosti Hrvatske. 2010:1-132.
51. Ivanišević G, ur. Zdravstveni turizam: zdravlje, voda, kultura. Godina Antuna Mihanovića 1796.-1861.-2011. (Treći proljetni susreti u Klanjcu). Knjiga izlaganja na znanstvenom skupu. Klanjec, 8.-10. travnja 2011. Zagreb: Akademija medicinskih znanosti Hrvatske. 2011:1-138.
52. Ivanišević G, ur. Zdravstveno-lječilišne destinacije u Hrvatskoj. Knjiga izlaganja na znanstvenom skupu. (XII. Lošinjska škola prirodnih ljekovitih činitelja). Veli Lošinj, 2.-4. rujna 2011. Zagreb: Akademija medicinskih znanosti Hrvatske. 2011:1-199.
53. Ivanišević G, ur. Zdravstveni turizam i baština. Četvrti proljetni susreti u Klanjcu. Knjiga izlaganja na znanstvenom skupu. Klanjec, 20.-21. travnja 2012. Zagreb: Akademija medicinskih znanosti Hrvatske. 2012:1-144.
54. Ivanišević G, ur. Zdravlje i turizam u Hrvatskoj. Knjiga izlaganja na znanstvenom skupu. (XIII. Lošinjska škola prirodnih ljekovitih činitelja). Veli Lošinj, 7.-8. rujna 2012. Zagreb: Akademija medicinskih znanosti Hrvatske. 2012:1-147.
55. Ivanišević G, ur. Zdravlje, lječilišta i priroda. (Peti proljetni susreti u Klanjcu). Knjiga izlaganja na znanstvenom skupu. Klanjec, 12.-13. travnja 2013. Zagreb: Hrvatski liječnički zbor. 2013:1-131.
56. Ivanišević G, ur. Talasoterapija, kineziterapija i aromaterapija u Hrvatskoj. Knjiga izlaganja na znanstvenom skupu. (XIV. Lošinjska škola prirodnih ljekovitih činitelja). Veli Lošinj, 6.-7. rujna 2013. Zagreb: Hrvatski liječnički zbor. 2013:1-131.
57. Ivanišević G, ur. Hrvatska - potencijali za zdravstveni i lječilišni turizam. Knjiga izlaganja na znanstvenom skupu. (XV. Lošinjska škola prirodnih ljekovitih činitelja). Veli Lošinj, 5.-6. rujna 2014. Zagreb: Hrvatski liječnički zbor. 2014:1-158.
58. Ivanišević G, ur. Hrvatska - zdravstveni i lječilišni turizam. Knjiga izlaganja na znanstvenom skupu. (XV. Lošinjska škola prirodnih ljekovitih činitelja). Veli Lošinj, 4.-5. rujna 2015. Zagreb: Hrvatski liječnički zbor. 2015:1-147.
59. Rožanić I, ur. I. međunarodni simpozij Opatija-promotor zdravstvenog turizma. Zbornik radova. Opatija: Thalassotherapie, Hotelijerski fakultet Opatija, Hrvatsko-austrijsko društvo. 1996:1-347.

60. Stilinović B, Vodopija I, ur. Aromaterapija, zaštita zdravlja i obogaćenje turističke ponude Hrvatske. Zagreb: Družba braće hrvatskog zmaja. 1998:1-182.
61. Rožanić I, ur. Zbornik radova. Treći znanstveno-stručni skup "Zdravstveni turizam za 21. stoljeće". Opatija: Thalassotherapia, Fakultet za turistički i hotelski menadžment Opatija. 2000:I-XII,1-390.
62. Stilinović B, Pepeljnjak S, ur. Aromaterapija i biljni lijekovi u zdravstvenoj ponudi Hrvatske. Ičići: Revelin d.o.o. 2001:1-185.
63. Skupnjak B, Čvorišćec B, Ivanišević G, ur. Klimatske promjene i njihov utjecaj na zdravlje. Zagreb: Akademija medicinskih znanosti Hrvatske, Hrvatsko društvo za zdravstvenu ekologiju Hrvatskoga liječničkog zbora. 2002:1-87.
64. Mirić D, Vlahović D. i suradnici. Zdravlje i turizam. Split: Hrvatsko kardiološko društvo - ogranak Split, Turistička zajednica Županije splitsko - dalmatinske. 1998:I-XVI,1-452.
65. Mirić D, Vlahović D. i suradnici. Suvremeni život i srce. Split: Hrvatsko kardiološko društvo - ogranak Split, Turistička zajednica Županije splitsko - dalmatinske. 2001:I-XVII,1-615.
66. Kraml O, ur. I. Balneološki skup "Dr. Ivan Šreter". Lipik: Specijalna bolnica za medicinsku rehabilitaciju. 2011:1-64.
67. Kraml O, ur. II. Balneološki skup "Dr. Ivan Šreter". Lipik: Specijalna bolnica za medicinsku rehabilitaciju. 2012:1-141.
68. Kraml O, ur. III. Balneološki skup "Dr. Ivan Šreter". Lipik: Specijalna bolnica za medicinsku rehabilitaciju. 2013:1-148.
69. Kraml O, ur. IV. Balneološki skup "Dr. Ivan Šreter". Lipik: Specijalna bolnica za medicinsku rehabilitaciju. 2014:1-189.
70. Kraml O, ur. V. Balneološki skup "Dr. Ivan Šreter". Lipik: Specijalna bolnica za medicinsku rehabilitaciju. 2015:1-165.